

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Гарант освітньої програми
Анастасія Большакова

_____ 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Проректор з
навчальної роботи
Інна СТАШЕВСЬКА

_____ 2020 р.

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

_____ перший (бакалаврський) рівень

(назва рівня вищої освіти)

галузь знань _____ 05 Соціальні та поведінкові науки

(шифр та назва галузі знань)

спеціальність _____ 053 Психологія

(код і назва спеціальності)

освітня програма _____ Психологія

(назва освітньої програми)

кваліфікація _____ бакалавр психології

факультет _____ соціальних комунікацій

Харків 2020

Конспект лекцій ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

(назва навчальної дисципліни)

Розробник:

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки

Перевозна Тетяна Олексіївна

Затверджено на засіданні кафедри психології та педагогіки,
протокол № 2 від « 21 » серпня 2020 р.

Голова групи

забезпечення

д.психол.н., професор

Завідувач кафедри

психології та педагогіки,

д.психол.н., професор

Анастасія

БОЛЬШАКОВА

Анастасія

БОЛЬШАКОВА

Затверджено на засіданні ради факультету соціальних комунікацій
протокол № 1 від « 25 » серпня 2020 р.

Голова ради факультету

Алла СОЛЯНИК

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

«Історія психології» – навчальна дисципліна, яка в контексті сучасних досягнень психологічної науки посилює теоретичну та практичну професійну підготовку бакалаврів з психології.

Мета: Засвоєння системи психологічних знань з історії виникнення та розвитку психологічної науки, основних тенденцій та концепцій наукової думки від найдавніших часів до наших днів, якісної підготовці фахівця до майбутньої професійної діяльності.

Завдання:

1. Сформувати цілісну систему знань з історії психологічної науки що стосуються феномену, загальних засад, методології, структури, функцій, історії розвитку та її провідних сучасних тенденцій психологічної думки.

2. Розкрити основні персоналії світової психології, їх досягнення, ідеї засновників напрямків і шкіл світової психології; ключові положення основних психологічних теорій.

3. Сформувати уявлення про місце історії психології в контексті інших психологічних дисциплін, зв'язку з іншими суміжними дисциплінами.

4. Ознайомити студентів з основними методами психологічного дослідження.

5. Ознайомити студентів із загально-психологічними фундаментальними проблемами, вирішуваними психологічною наукою.

6. Сформувати практичні навички та вміння при застосуванні психологічних діагностичних методик, навчитись інтерпретувати одержані дані відповідно до завдання, скласти висновок на основі одержаних результатів.

Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни.

Загальні компетентності:

- Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- Здатність бути критичним і самокритичним.
- Здатність приймати обґрунтовані рішення.
- Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Професійні компетентності:

- Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології
- Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.
- Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.
- Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел
- Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту
- Здатність дотримуватися норм професійної етики
- Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку
- Здатність аналізувати соціокультурні процеси та явища з точки зору їх впливу на психічне благополуччя людини

2.6. Результати навчання.

Вивчення даної дисципліни забезпечує досягнення таких програмних результатів навчання:

- Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання
- Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань
- Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.
- Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки
- Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника
- Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку

Заліковий модуль 1.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В ФІЛОСОФІЇ.

Лекція №1.

Тема: Предмет та методологія історії психології.

Мета вивчення: Ознайомлення з місцем історії психології в системі сучасної психологічної науки.

Література:

1. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. / О. О. Євдокімова. - Вид. 2-ге , допов. – Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
3. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
4. Корольчук М.С.,Криворучко П.П. Історія психології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.-К.:Ельга-центр,2004. -248с.

Основний зміст:

Динаміка виникнення та розвитку **історії психології**. Предмет і завдання історії психології. Підходи до вивчення історії психології. Основні принципи історичного дослідження. Особливості історико-психологічного аналізу. Умови та закономірності розвитку психологічного знання. Періодизація історії психології. Методи і джерела історії психології. Значення і місце історії психології в системі сучасної науки. Історія психології - галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності формування та розвитку поглядів на психіку на основі різних підходів до розуміння її природи, функцій і генезису. Як відомо, психологія пов'язана надзвичайно різноманітними узами з різними галузями науки і культури. З самого свого виникнення вона була орієнтована на філософію і протягом декількох століть фактично була одним з розділів цієї науки. Зв'язок з філософією не

переривалася протягом всього періоду існування психології як науки, то послаблювалася (як на початку 19 століття), то знову посилювалася (як у середині 20 століття). Методи, використовувані в історико-психологічних дослідженнях, звичайно, відрізняються від методів загальної психології. В історії психології не можна скористатися практично ні одним з основних методів психологічної науки - ні спостереженням, ні тестуванням, ані експериментом. Область застосування цих методів обмежується тільки вузьким колом сучасних (для історика психології) учених і справжнім станом актуальних для цього часу проблем, у той час як вік психологічної науки вимірюється століттями. Тому вчені, які займаються історією психології, розробляють власні методи дослідження або запозичують їх із суміжних дисциплін - наукознавства, історії, соціології. Так, в історії психології використовуються наступні методи: 1. **Історико-генетичний метод**, згідно з яким вивчення ідей минулого не можливе без урахування загальної логіки розвитку науки в певний історичний період. 2. **Історико-функціональний метод**, завдяки якому аналізується спадкоємність висловлюваних ідей. 3. **Біографічний метод**, що дозволяє виявити можливі причини і умови формування наукових поглядів вченого. 4. **Методи категоріального аналізу**, який передбачає врахування соціально-історичних умов, що визначили появу і розвиток даної наукової школи. **Етапи розвитку психології**. Джерелами для історії психології служать насамперед праці вчених, архівні матеріали, спогади про їх життя і діяльність, а також аналіз історико-соціологічних матеріалів і навіть художньої літератури, що допомагає відтворити дух певного часу. Дослідження багатьох вчених показали, що на розвиток психології як науки впливають кілька факторів. **Фактори, що визначають розвиток психології**. 1. Провідний з них - логіка розвитку психологічних знань - пов'язаний зі зміною її предмета, впливом суміжних з психологією наук, з розвитком принципів та категоріального ладу психології. 2. Соціальна ситуація розвитку науки. 3. Особливості особистості конкретного вченого. Психологія має багатовікову історію: перші наукові

уявлення виникли в 7 ст. до н.е. Етапи розвитку історії психології I. **Донауковий** (7-6 ст. до н.е.) характеризується виникнення перших, не наукових уявлень про психіку, що базувались на основі міфів, релігійних вірувань. Існував погляд на душу анімізм – це рівень розуміння природи і самої людини, за якими душа визначається існуючою в усіх природних тілах, явищах, тваринах. II. **Філософський** (6-5 ст. до н.е. – 18 ст. – початок 19 ст. н.е.) - психологія була частиною філософії. Складається з таких **підперіодів**: 1) **Антична психологія** (6-5 ст. до н.е. – 5 ст. н.е.). Перші уявлення про душу виникли в період ранньої класики (6-5 ст. до н.е) у філософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксімена, Геракліта. В цей період формуються емпіричні знання про психічні процеси (сприймання, пам'ять, уяву, волю) та характер, здібності. Основною проблемою було співвідношення душі і тіла. Виникла ідея першооснови – елементу, який є першою складовою всіх об'єктів (Архе). Існували основні напрями знань: матеріалізм (Демокріт, Геракліт); ідеалізм (Арістотель, Сократ, Платон). 2) **Епоха Середньовіччя** (5 ст. - 14 ст. н.е.). Зародки психології знаходяться у руслі релігійних вчень, поглядів. Офіційною наукою про душу було богословство. Основна ознака періоду – бездоказовість поглядів та переконань. Вивчалися способи маніпулювання великою масою людей, прийоми зниження психологічної напруги (внаслідок частих епідемій). Використовувалися як методи – сповідь і покаяння. Для зниження емоційної напруги влаштовували карнавали. 3) **Арабська психологія (8-12 ст.ст. н.е.)**. Арабські вчені наполягали на тому, що вивчення психіки повинно базуватись не лише на вивченні філософських концепцій, а й на вченнях медичних наук. 4) **Епоха Відродження** (14 ст. н.е. – 16 ст.). Вперше психологія згадується як наука про свідомість, складається гуманістична концепція. Провідна проблема – здібності. 5) **Новий час** (16-17 ст.ст. н.е.). Відбулося ще більше уточнення предмету психології – свідомість, її функції та зміст. Основний принцип періоду – механістичного детермінізму – всі процеси пояснюються з позиції механіки. Основні напрями: сенсуалізм (основою всіх знань є відчуття); раціоналізм (основою

всіх знань є мислення). III. **Науковий** – розпочався з праці Вундта «Експеримент» (1860 – 1874 рр.), психологія виділилася у самостійну науку. Основні фактори і принципи, що визначають розвиток психології Виділяють три найважливіші **методологічні принципи психології**: детермінізму, системності і розвитку. **Принцип детермінізму** має на увазі, що всі психічні явища зв'язані причинно-наслідковими відносинами, тобто все що відбувається у нашій душі, має якусь причину, яка може бути виявлена та вивчена і яка пояснить, чому виникло саме те, а не інше слідство. Ці зв'язки можуть пояснюватися різними підставами, і в історії психології існують кілька підходів до їх пояснення. **Принцип системності** описує і пояснює основні види зв'язку між різними сторонами психіки, сферами психічного. Він припускає, що окремі психічні явища внутрішньо пов'язані між собою, утворюючи цілісність і набуваючи завдяки цьому нові властивості. Вивчення цих зв'язків і властивостей також має тривалу історію в психології. Нарешті, **принцип розвитку** стверджує, що психіка розвивається, тому найбільш адекватний спосіб її вивчення - дослідження закономірностей цього генезису, його видів і стадій. Згідно з цим принципом, що визначає, які види розвитку притаманні психічному, існують два види розвитку психіки - філогенетичне і онтогенетичне, тобто розвиток психіки в процесі становлення людського роду і в процесі життя дитини. Виділяються також різні сторони психічного розвитку: розвиток особистості, розвиток інтелекту, соціальний розвиток, які мають свої етапи та закономірності, що стали предметом дослідження багатьох відомих психологів. Крім принципів на розвиток психології як науки впливає формування її категоріального ладу, тобто тих постійних проблем, які становлять предмет і зміст психології. В даний час виділяють декілька категорій, які були основою психологічної науки протягом майже всієї її історії. Це мотив, образ, діяльність, особистість, спілкування, переживання.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначення історії психології.

2. Які проблеми вивчає історія психології?
3. Охарактеризуйте завдання історії психології, їх призначення та шляхи вирішення.
4. Охарактеризуйте зміст, принципи історії психології.
5. У чому полягає сутність культурологічного принципу в історії психології?
6. У чому полягає сутність феноменологічного принципу в історії психології?
7. У чому полягає сутність екзистенціального принципу в історії психології?

Лекція №2.

Тема: Зародження предмету психології в античній філософії.

Мета вивчення: Ознайомлення з історією зародження психологічної проблематики в античній філософській думці.

Література:

1. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. / О. О. Євдокімова. - Вид. 2-ге , допов. – Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
3. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
4. Корольчук М.С.,Криворучко П.П. Історія психології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.-К.:Ельга-центр,2004. -248с.
5. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навч. посіб. К.: Либідь, 2005. – 916 с.

Основний зміст:

Основні етапи розвитку **античної** психологічної думки. Міфологічний період виникнення психологічного знання. Їх філософське оформлення в іонійських поглядах VI ст. до н. е.: **Фалес, Анаксімен, Анаксімандр, Геракліт.** Уявлення про душу в системі атомістичного матеріалізму **Демокріта** (460 - 370 р. до н.е.). Приблизно з 3 ст. до н.е. психологів стали більше цікавити не стільки загальні закономірності та функції душі, скільки зміст душі людини. На перший план стали виходити не загальні для всього психічного закони, а вивчення того, що відділяє людину від інших живих істот. Ідея про переважно енергетичні функції душі перестала задовольняти психологію, бо душа – це джерело

енергії не тільки для людини, але і для інших живих істот. У той час учені прийшли до думки про те, що душа людини служить не тільки джерелом активності, а й розуму і моральності. у психології античності, тобто в психології, яка розвивалася вченими Древньої Греції та Риму, можна умовно виділити три етапи: - **Зародження і становлення психології** (7 - 6 ст. до н.е.); - **Період класичної грецької науки** (3 - 2 ст. до н.е.); - **Період елінізму** (2 ст. До н. Е.. - 3 - 4 ст. н.е.). На першому етапі: - З'явилися перші наукові концепції психіки, в яких вона розглядалася передусім як джерело активності тіла. При цьому вважалося, що душа людини і душі інших істот мають суто кількісні відмінності, тому що людина, як будь- яка тварина, підкоряється тим же законам, що і все в природі; - Виникли перші теорії пізнання, в яких перевага віддавалася емпіричним знанням; - Сформульовано провідні проблеми психології: у чому полягають функції душі, який її зміст, як відбувається пізнання світу, Що є регулятором поведінки, чи є у людини свобода цієї регуляції. У період класичної грецької психології: - З'явилися перші розгорнуті концепції психічного; - Виникла ідея про те, що психіка - носій не тільки активності, а й розуму і моральності, тобто на її розвиток впливають не тільки матеріальні чинники, а й культура, духовний уклад; - Як головного регулятора поведінки починають розглядати розум, а не почуття, і розум стає джерелом об'єктивних знань про загальне, істинне, яке може бути зовсім не пов'язане з чуттєвими відчуттями. У період елінізму: - Були модифіковані погляди, висловлені вченими в попередні періоди; - Відкриті важливі факти, пов'язані з дослідженням особливостей поведінки, його регуляції, з проблемою оцінки діяльності людини і критеріїв цієї оцінки.

Провідні психологічні теорії античності класичного періоду. Принципово новий підхід до психіки людини почав складатися з 3 ст. до н.е., точніше, з появи теорій Сократа і Платона. **Сократ** (469 - 399 рр. до н. е.) вперше поставив під сумнів істинність колишньої точки зору на людину, що розглядає її лише як одну з ланок у ланцюзі загальних закономірностей, і доводив, що нічого важливіше дослідження саме людини, її душі бути не

може. Він також вважав, що природні закони не можуть бути повністю поширені на людину, яка підпорядковується і іншим законам, законам розуму. Одним з найважливіших положень Сократа була ідея про те, що існує абсолютне знання, абсолютна істина, яку людина у своєму роздумі про природу речей може пізнати і передати іншим. У своїй теорії, в розроблених концепціях пізнання та етики, він прагнув довести, що в будь-якому знанні, незважаючи на його відносність, є зерно істини, загальне для всіх, тим більше це стосується істини моральної. Сократ одним із перших в психології звернувся до промови, стверджуючи, що істина зафіксована в загальних поняттях, в словах і в такому вигляді передається від покоління до покоління. Таким чином, він вперше пов'язав розумовий процес зі словом. Таким чином, Сократ заклав основи нового розуміння душі і пізнання, зв'язавши душу не з активністю, а з розумом і мораллю людини. Це відкривало шлях до теорії об'єктивного ідеалізму Платона. **Платон** (428 - 348 рр. до н. е.). Прагнучи створити універсальну концепцію, яка об'єднує людину і космос, Платон прийшов до об'єктивного ідеалізму. У його теорії вивчалися проблеми пізнання світу людини, його зв'язку з суспільством, питання державного устрою та способи оптимальної взаємодії особистості і держави. У навколишньому світі він виділяв буття - душу і небуття - матерію, яка є ніщо без душі. Він вважав, що оточуючі предмети є результатом з'єднання душі, ідеї з неживої матерією. Душа, на його думку, не тільки ідея, а й мета речі. Платон вважав, що існує ідеальний світ, в якому розташовані душі або ідеї речей, тобто ті досконалі зразки, які стають прообразами реальних предметів. Досконалість зразків не досягне для цих предметів, але змушує їх прагнути бути схожими, відповідати їм. Таким чином, душа стає не тільки ідеєю, а й метою реальної речі. У принципі ідея Платона є загальним поняттям, словом, якого немає в реальному житті і відображенням якого є всі речі, які входять у це поняття, що позначається даним словом. Таким чином, Платон вперше представив душу не як цілісну організацію, але як певну структуру, що зазнає тиск протилежних тенденцій,

конфліктуючих мотивів, які диктуються жаданою і пристрасною душею, які не завжди можна примирити за допомогою розуму. **Аристотель.** Аристотель виділяв кілька видів асоціацій - за подібністю, контрастом і суміжності в просторі і часі. Завдяки асоціаціям в загальному почуттіліщі з'являються перші узагальнені образи навколишнього - вистави та схеми. Ці образи людина може піддати подальшій переробці, використовуючи, наприклад, уяву і фантазію. Якщо асоціації представляють собою механізми переробки знань на нижчих рівнях пізнання, то логіка - на вищих. Логічні операції - це операції мислення, вони й допомагають утворенню понять, закінчуючи процес сходження від приватного до загального. Досліджуючи проблему регуляції поведінки, Аристотель прийшов до висновку про те, що можлива подвійна регуляція - як емоціями, так і розумом. Він, так само як і Платон, був переконаний, що справжню свободу і відповідальність може дати тільки розумна регуляція, але його досвід показував, що боротися з емоціями марно. Таким чином, теорія Аристотеля охоплювала широке коло проблем, найбільш актуальних, як виявилось згодом, не тільки для психології того часу. Частина з них відійшла на другий план у період еллінізму, проте погляди Платона і Аристотеля наклали безсумнівний відбиток на всі наступні концепції психіки. **Психологічні концепції елінізму.** Антична психологія в період елінізму була орієнтована на дослідження більш локальних проблем, що часто має не стільки загальнотеоретичне, скільки практичне значення. Однією з найбільш важливих в цей час стає проблема розвитку моральності, формування моральної поведінки. Існувало кілька точок зору на ці питання. **Школа кініків** (циніків) виходила з того, що кожна людина самодостатня, тобто має все необхідне для духовного життя в собі самій. Проте, як підкреслював один з провідних учених цієї школи Діоген Синопський (бл. 400 - 325 pp.. до н.е.), не кожна людина здатна зрозуміти себе, прийти до самої себе і задовольнятися тільки тим, що вона має в собі самій. Люди звикли до допомоги суспільства, інших людей, до комфорту. У центрі наукових інтересів **Епікура** (341 - 270 pp. до н. е.) стояла проблема

дослідження критеріїв морального і аморального, на основі яких можна оцінювати поведінку людини. Епікур вважав, що єдиним джерелом добра і зла є сама людина, вона ж і головний суддя власних вчинків. Таким чином, джерело активності, так само як і джерело моралі, - в самій людині. Стверджуючи свободу волі, Епікур прагнув подолати детермінізм Демокріта, не виходячи за рамки атомістичної теорії. Для цього він ввів нову властивість атомів - вага. Під дією власної ваги атоми можуть відхилитися від заданої траєкторії, так само зусиллям волі людина може змінювати свої вчинки, змінювати свою долю. **Стоїки** поділяли погляди Демокріта на атомістичну будову світу, кажучи про те, що основа основ - це буття, що складається з атомів, які є першоосновою усього всесвіту, в тому числі і душі людини. У цій школі була розвинена і концепція Геракліта про те, що чотири основних елементи природи - вогонь, повітря, вода і земля - перебувають у постійній взаємодії і взаємоперетворенні. Однак ці перетворення підпорядковуються певним законам, перш за все закону «світового року», який визначає виникнення світу з вогню, його розквіт, занепад, загибель, а потім нове відродження. Найважливіші досягнення античних лікарів у вивченні мозку, органів почуттів. Нові ідеї у розвитку психологічної думки пізньої античності (I-У ст. Н.е.) в їх зв'язку з соціально-економічними, політичними особливостями епохи, процесами в духовному житті Римської імперії. Психологія у Стародавньому Сході. Основні психологічні школи стародавньої Індії і Китаю, аналіз психологічних поглядів Єгипту і Халдеї. Закінчився період античності в 3 - 4 ст.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте перші уявлення про душу.
2. поняття походження, природи і розвитку античної філософії.
3. основні положення матеріалістичного вчення про душу в античній психології.
4. проблеми почуттів, волі та характеру в епоху античності.
5. Суть атомістичної психології.
6. Охарактеризуйте поняття "гомогенна теорія буття".
7. фундаментальні проблеми античної психології.
8. Охарактеризуйте фази і періоди античної психології.

Лекція №3.

Тема: Психологічні ідеї Середньовіччя та Відродження.

Мета вивчення: Ознайомлення з місцем психологічних ідей Середньовіччя та Відродження в генезі психологічної науки.

Література:

1. Бондар С. В. Психологічні ідеї в Україні XI-XIV ст. / С. В. Бондар // Джерела формування та історія утвердження предметної галузі української психології : монографія / Акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 5-11.
2. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
3. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
4. Корольчук М. С. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
5. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навч. посіб. К.: Либідь, 2005. – 916 с.

Основний зміст:

Суспільно-історичні умови розвитку наукової і філософської думки в цей період. Загальна спрямованість розвитку психології в Середні століття. Знання про душу в працях арабо-мовних мислителів X - XII ст. [Ібн-Сіна (Авіценна), Ібн-аль-Хайсам (Альгазена), Ібн-Рушд (Аверроес)]. Психологія у рамках схоластики. Система Ф. Аквінського (1225 - 1274). Психологічні аспекти суперечки про природу універсалій (номіналізм - Росцелін, XI ст. реалізм - Ансельм, XI ст.; Концептуалізм - П. Абеляр, XI - XII вв.вв.). Зародження емпіричної методології всередині схоластики (Р. Бекон, 1225 -1294). Проблеми пізнання і шляхів вдосконалення людини в містицизмі (М. Екхарт). Особливості епохи Відродження у порівнянні із

Античністю та Середньовіччям. Вчення про душу у роботах мислителів Відродження (Ф. Бекона, Мікелянжело). Проблема людини в діяльності італійських гуманістів (Данте, Боккачо, Петрарка) і північному гуманізм (Еразм Роттердамський, Меланхтон, Рейхлін). Географічні відкриття XIII-XVI ст. Великі відкриття та винаходи в астрономії та математики XVI - XVII ст. (Н. Коперник, 1543; І. Кеплер, 1609, 1618; Г. Галілей, 1632; І. Ньютон, 1687) і формування наукової методології. Розвиток анатомії і медицини та їх вплив на розуміння душі і її функцій в тілі. Завершення етапу розвитку психології в рамках навчань про душу. Критика Ф. Беконом (1561 - 1626) психології Аристотеля і нове розуміння душі. Вчення про пізнання і про роль допоміжних засобів в пізнавальній діяльності людини. Роль досвіду в пізнанні, види дослідів.

Загальна характеристика психології в епоху Середньовіччя. Початок нового етапу у розвитку психології був з фактичним зміною її предмету, оскільки офіційною наукою про душу стало богослов'я. Тому психологія повинна була або повністю поступити богослов'ю дослідження психіки, або знайти собі деяку нішу для дослідження. Саме у зв'язку з пошуками можливості для вивчення єдиного предмету в різних його аспектах відбувалися основні зміни у взаєминах богослов'я та психології. Зі зміцненням держав, розвитком міст і ремесел морок почав розсіюватися, у людей з'явилася надія на гідне життя в сьогоденні, а не тільки потойбічному світі. Однак для взаємовідносин науки та релігії цей поворот виявився не таким сприятливим, бо духовенство припинило бути єдиним оплотом культури. У той же час поряд з продовженням дослідження традиційних для античної науки питань психологія Середньовіччя займається і новими проблемами. Перш за все до них відноситься вивчення взаємозв'язку психічних і соматичних хвороб, що проводилося відомим арабським психологом і лікарем Ібн Сіною. Ці праці заклали основи сучасної психофізіології, вперше розкрили природу стресів та їх вплив на стан психіки. У церковній психології також проводилися важливі дослідження, спрямовані на вивчення способів маніпуляції великою масою

людей, прийомів зниження психічної напруги. **Європейська психологія.** Філософія **Августина Аврелія** (354-430), який увійшов в історію науки під ім'ям Августина Блаженного, ознаменувала перехід від античної традиції до середньовічного християнського світогляду. Вважаючи душу зняряддям, яке править тілом, він стверджував, що її основу утворює воля, а не розум. Тим самим він став основоположником вчення, названого згодом волюнтаризмом. Августин зосередився на питанні про пізнаванності суб'єктом власних психічних актів і станів, відмінному від сприйняття предметів за допомогою зовнішніх органів чуття, зупинивши увагу на проблемі самосвідомості. У той же час він ввів поняття про вроджену активність душі як основу розвитку душі. Саме активність, спрямовуючи та трансформуючи пізнання і поведінку людини, є основою її волі. Надалі ця ідея Августина реалізувалася в концепції саморозвитку психіки, в якій стверджувалося, що генезис психіки не залежить від зовнішнього впливу і направляється власною, вродженою активністю, спрямованою на розвиток. Значний вплив на розвиток науки того часу надав і відомий французький вчений **П'єр Абеляр** (1079-1142). Він вчився і викладав у Паризькому університеті, а згодом у силу особистих причин став абатом великого монастиря, з'єднавши, таким чином у своїй теорії концептуалізму досягнення та обмеженість як світської, так і релігійної думки свого часу. У теорії концептуалізму Абеляр повернувся до забутої у той час ідеї про значення слова, вказавши, що в слові необхідно розрізнати його фізичну сутність (звук) і значення, яке, на відміну від звуку, не пропадає, не є подувом, але зберігається в думках людей. Інтерес представляє і концепція розвитку моральності й самопізнання людини, в якій Абеляр доводив, що критерій моральності - це згода з власною совістю. Значить, цей критерій суб'єктивний, а тому зовнішньої оцінки дій людини бути не може, у всякому разі, вона не є важливішою за її оцінку самої себе. У цих питаннях позиція Абеляра подібна з поглядами Епікура і Лукреція, які також відстоювали суб'єктивний, особистісний критерій моральності. Різниця в їх позиціях в тому, що Абеляр, згідно з поглядами того часу вважав

совість божественним даром, а її зміст неістотно відрізняється від біблійних заповідей. **Арабська психологія.** Після об'єднання в VII ст. арабських племен виникла держава, а, що мала нову релігію – іслам. Ібн-Сіна (Авіцена) (980-1037 рр.) сформував вчення про психофізіологічні функції, що відокремлювалися від філософської теорії душі. У нього було дві психології – природньонаукова та метафізична. Він розмежував їх, говорячи про дві точки зору, що не співпадали одна з одною, на душу: медичну (природньонаукову) та філософську. Він вважав, що для лікаря точка зору „пошукача істини” (філософа) необов'язкова. Відповідно до психологічних проблем Ібн-Сіна розробив своєрідну концепцію „подвійної істини” у розумінні відокремлення філософського знання від природньонаукового всередині самої світської науки. Виходячи із двох психологій, Ібн-Сіна розробив і два вчення про душу. Вчення, що виражало точку зору лікаря, було викладене у „Каноні”. За своїм направленням було матеріалістичним. Виразалася ідея про залежність психіки в цілому від мозку. Афективна сторона душевного життя також безпосередньо пов'язувалася з тілесними змінами. Він також був засновником вікової психофізіології, детально вивчав поряд з фізичним розвитком організму зміни його психологічних особливостей. Вирішальне значення надавав вихованню. Саме засобами виховання здійснюється вплив психічного на стійку структуру організму. Почуття, що змінюють протікання фізіологічних процесів, виникають не спонтанно, а в результаті впливу на дитину оточуючих людей. Викликаючи у неї ті чи інші почуття, дорослі формують її натуру. **Психологія у пізньому Середньовіччі** (12 - 15 століття). Найбільш значні психологічні дослідження в пізньому Середньовіччі пов'язані з іменами Ф. Аквінського, Р. Бекона, Д. Скота і У. Оккама. **Фома Аквінський** (1226-1274) був, по суті, останнім богословом, що приділяв увагу і психолого-філософській проблематиці. У своїй системі, що отримала назву томізм, він прагнув не тільки систематизувати накопичені в той час наукові знання, але і примирити богослов'я з наукою, в тому числі і з наукою античності, перш за все з

теорією Арістотеля, послідовником якого він був. Виходячи з цього, Ф. Аквінський переробив теорію двох істин Ібн Сіні, він вважав, що у випадку суперечностей істина знання все ж поступається вірі. Доводячи необмежені можливості розуму в пізнанні світу, в тому числі і в розумінні найскладніших його законів, божественного Логосу, Ф. Аквінський виступав проти тези Ібн Рушда про відділення душі від розуму. Він доводив, що мислення-це іманентне, головна властивість душі, без нього душа не існує, а тому неможливо говорити про смерть душі і безсмертя розуму. Таким чином, він відстоював ідею вічності душі, а також неможливість пояснити всі її закони без опори на теологію. З точки зору Ф. Аквінського, душа людини не просто розумна, але свідомо і цим відрізняється від несвідомої душі тварин. **Роджер Бекон** (1214-1292) схоластичним методам протиставляв науки, які приносять людям безпосередню користь на відміну від безплідних міркувань. У своїх працях він підкреслював, що найбільш небезпечні для людства не помилки, але невігластво, що занурює світ у морок, прогнати який може лише знання. Спираючись на погляди Арістотеля, Р. Бекон доводив, що відчуття є провідним психічним процесом, матеріалом, з якого народжується знання, а тому чисто вербальні методи, схоластичні міркування не відповідають завданню розвитку інтелекту. Йому ж належить відома теза: «Знання - сила», доводив безмежність здібностей і можливостей людського розуму. Йому належать кілька «божевільних ідей», на основі яких у Новий час були зроблені винаходи, які вплинули на подальший розвиток європейської науки. Це ідея підводного човна, літального апарату, автомобіля. Незалежність суджень призвели до того, що його посадили у в'язницю, а його роботи були спалені. Таким чином, знання про психіку і шляхи її вивчення збагатилися в Середні століття багатьма важливими даними, зокрема методами експериментального дослідження та регуляції емоційних станів, у тому числі і афективних реакцій. У той же час отримані результати вимагали осмислення в нових категоріях, без звернення до схоластичних проблем (зокрема, до проблеми універсалій) і до віри.

Питання для самостійної роботи:

1. Особливості наукової думки мислителів середніх віків (V– XVI ст).
2. Охарактеризуйте особливості арабомовної науки в історії психології.
3. Як феодалізм впливав на розвиток психологічних знань?
4. Які основні ідеї психології патристики?
5. Яких представників психології патристики Ви знаєте?
6. Які умови зародження схоластики та історичне покликання цієї течії?
7. Охарактеризуйте головні віхи та підсумки психології середніх віків.

Лекція №4.

Тема: Розвиток психології Нового часу.

Мета вивчення: Ознайомлення з особливостями психологічних ідей Нового часу.

Література:

1. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. / О. О. Євдокімова. - Вид. 2-ге , допов. – Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
3. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
4. Корольчук М. С. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
5. Корольчук М.С.,Криворучко П.П. Історія психології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.-К.:Ельга-центр,2004. -248с.

Основний зміст:

Підстави переходу до епохи **Нового часу** та її загальна характеристика. Філософсько–психологічні ідеї мислителів Нового часу. Виділення свідомості в якості критерію психіки в раціоналістичній філософії. **Загальна характеристика психології в Новий час.** Поява нових підходів до побудови науки в XV-XVI ст., пов'язаних з прагненням до раціональності й доказу теоретичних положень, ознаменувало настання нового етапу в процесі становлення психології. Розвиток цих підходів стало провідним мотивом

учених, які розробляли психологічні концепції в Новий час. Цей час - час розквіту механіки, появи фізики І. Ньютона - не міг не накласти відбиток і на психологію. Відмінна риса цього періоду полягає в тому, що часом не наука визначала розвиток виробництва, а, навпаки, успіхи у виробничій діяльності, особливо в області механіки, обумовлювали появу нових наукових поглядів. Так, у XVII ст. утвердився новий погляд на Всесвіт, природу в цілому як гігантський механізм. Аналогічний підхід розвивався і в навчаннях про людське тіло, яке бачилося своєрідною машиною-автоматом, що функціонує за принципом будь-якого механізму за суворими законами фізики. Цей новий пояснювальний принцип, що отримав назву механістичний детермінізм, саме в цей період панує в психології. **Перші теорії Нового часу.** Уже в кінці XVI - початку XVII ст. в психологічній науці оформлюються два основних підходи в теорії пізнання, пов'язані з іменами видатних мислителів - **Ф. Бекона** і **Р. Декарта**. Перший з них став засновником емпіризму, який передбачає орієнтацію на чуттєве пізнання, досвід і експеримент, другий же уособлював раціоналістичний підхід. **Френсіс Бекон** говорив про необхідність радикальної реформи наук і обґрунтовував це двома головними аргументами. По-перше, ретельний аналіз історії знання, освіченості, освіти переконливо показує, вважає Бекон, що наука займає не рядове, а особливе місце навіть серед найважливіших справ людей. Так, наприклад, великі державні діячі давнини створенням держав та установленням більш сучасних законів хоча по праву і дуже прославилися, але принесли користь тільки своїм одноплемінникам. А великі винахідники, скажімо, лука, колеса, плуга, гончарного кола і т.п. принесли користь усім людям і на всі часи. Але ж винаходи неможливі без знання. Тому Бекон і каже, що плоди науки, подібно дарам сонця, приносять користь всьому людському роду і вічні у часі і нескінченні в просторі. Встановивши таким чином місце науки у складі людських справ, Бекон розробив ідеалом науки - подання про призначення науки в житті людського роду згідно з її сутності. Наука повинна приносити користь усім людям без винятку, збільшувати силу і могутність людини,

позбавити людину від злиднів, позбавлень та хвороб. По-друге, Бекон встановлює також, що протягом всієї історії людства знання і науки виконували цю свою велику місію тільки іноді та й то випадково. В основному ж науки здебільшого були і залишаються плідними у суперечках і безплідними у справах. Такий їх стан Бекон називає «дитинством науки». Грандіозна реформа, яку задумав Бекон, і була розрахована на подолання цього «дитинства науки» і на те, щоб поставити науку на те місце, яке вона повинна займати відповідно до свого ідеалу. Природно, щоб подолати безплідність науки треба встановити причини цього жалюгідного стану. Бекон приходив до висновку, що таких причин принаймні три. Сформульовані Френсісом Бекеном принципи стали загальними методологічними принципами побудови науки Нового часу, в тому числі і психології. Значні зміни в психології були пов'язані і з тим, що Бекон вперше висловив ідею можливості справді наукового дослідження людської психіки. Як прихильник теорії «двоїстості істини», він визнавав дві істини - божественну і наукову, філософську. **Рене Декарт** (1596-1650 рр.) розглядав психіку у протиставленні тіла та всього матеріального світу. Психіка – внутрішній світ людини, що відкритий для самостереження, має особливе (духовне) буття. Тіло розумів як автомат- систему, що організується за законами механіки. Декарт показав, що не тільки робота внутрішніх органів, але й поведінка організму – його взаємодія з іншими зовнішніми тілами – не потребує душі як принципу організації. Воно є протилежною субстанцією. Душа також є субстанцією, тобто особливою сутністю. Вона складається із непротяжних явищ свідомості – „думок”. Декарт виходив із того, що взаємодія організмів з оточуючими тілами опосередковано нервовою машиною, що складається із мозку як центру та нервових «трубок», що відходять радіусами від нього. Нервовий імпульс уявляється як дещо близьке до складу та способу дії – до процесу переміщення крові по судинах. Найбільш легкі та рухливі частини крові, відфільтровуючись від останніх, піднімаються, відповідно загальним

правилам механіки, до мозку. Потоки цих частин Декарт назвав старовинним терміном «тваринні духи». Рефлекс означає відображення. Під ним Декарт розуміє відображення «тваринних духів» від мозку до м'язів за аналогією відображення світлового променя. Згідно Декартової схеми, зовнішні предмети діють на периферичні закінчення, що розміщені в середині «трубок» нервових «ниток», останні, натягуючись, відкривають клапани отворів, що йдуть від мозку до нервів, по каналах яких «тваринні духи» прямують у відповідні м'язи, які в результаті розширюються (надуваються).

Раціоналізм у психології. Після Декарта раціоналістична теорія пізнання отримала подальший розвиток у концепціях Готфріда Вільгельма Лейбніца і Бенедикта Спінози. Якщо в теорії Лейбніца акцент робиться на проблемі об'єктивності людського пізнання, то моральна, етична проблематика стає лейтмотивом творчості Спінози. **Готфрід Вільгельм Лейбніц** сформував ряд нових положень та понять, які здійснили значний вплив на розвиток психології. Запропонував новий погляд на душу та тіло, який відрізнявся від погляду Декарта. Душа і тіло складають не дві окремі субстанції, а два полюси в кожній монаді: один із них характеризується пасивністю, несвідомістю; інший – чіткістю уявлень та діяльним характером (якість, що приписується духу). Згідно Лейбніцу, світ складається із живих духовних одиниць – монад. Монада зовсім проста, не має частин, не займає простору, безтілесна, активна, якісно своєрідна – індивідуальна. Розрізняв три види монад: 1) Прості («голі») відповідають неорганічній природі, мають життєву силу, пізнавальну активність у формі сприймання. 2) Душі, схожі до тваринних, мають чітке сприймання та пам'ять. 3) Духи (розумні людські душі), що мають вищі духовні якості. Замість порівняння душі з чистою дошкою Локка, Лейбніц використовує образ глиби мармуру, прожилки якого вже містять основні контури майбутньої фігури: творець лише відкриває їх, відкидає все, що заважає їм проступати. Лейбніц визнає вродженні інтелектуальні задатки, а також схильності. Лейбніц вказав на неможливість пояснити тільки із індивідуального досвіду всі знання. За Локком, в пізнанні

простих ідей розум пасивний і цілком визначається предметним світом. За Лейбніцом, активність міститься також і у відчуттях, оскільки вони дають нам більш чітке уявлення, а отже привід що-небудь помітити та розвиватися. Це – апперцепція, особлива сила духу, яка разом з діями зовні визначає наше пізнання та поведінку: „спільна дія внутрішніх схильностей та зовнішніх вражень ... детермінує нас до прийняття рішення. Вона дає нам думку про те, що називається Я”. Апперцепція – умова людського пізнання, а перцепція – презентація якого-небудь змісту. Апперцепція – усвідомлення змісту перцепції, що включає увагу та пам'ять. Лейбніц вперше ввів поняття «несвідоме». Не одні тільки зрозумілі поняття та уявлення складають область духу: його життя поширюється і за межі свідомості. **Бенедикт (Барух) Спіноза** у праці «Етика» зазначає, що інтуїція є вищим інструментом пізнання. Вона виступає способом самовідображення, зрізу світу, людською формою існування, зокрема емоційною, охоплює кілька рівнів осягнення світу - від несвідомого до свідомого. Спіноза розвиває вчення про афекти - це не просто функція емоційного життя людини, а такий акт, який захоплює всю її психіку цілком. Тому афекти й переходять безпосередньо в моральну (аморальну) поведінку людини. «Я постійно намагався, - зауважує мислитель, - не висміювати людських учинків, не засмучуватись ними і не проклинати їх, а розуміти. І тому я розглядав людські афекти, а саме любов, ненависть, гнів, заздрість, честолюбство, співстраждання та інші порухи душі - не як пороки людської природи, а як властивості, притаманні їй так само, як природі властиві тепло, холод, негода, грім і т. ін.». У «Короткому трактаті про Бога, людину та її щастя», а найбільше - в «Етиці» й «Теолого-політичному трактаті» Спіноза цікавиться питаннями, якою мірою людина піддається пристрастям, поневолюється ними, як собі на благо може користуватися розумом, завдяки яким засобам може досягти спасіння і досконалої свободи. За Спінозою, розум, бажання (пристрасті), воління визначаються ззовнішньою причиною. Ідея пристрасті вказує на людину як на стражденну істоту, яка причиново цілком залежить від зовнішнього світу.

Свободу людини він пов'язує з іманентною причиновістю - основою звільнення від згубного впливу пристрастей. Велику увагу вчений приділяє афектам, їхньому походженню та оволодінню ними він присвячує значну частину «Етики». Під афектами Спіноза розуміє стани тіла, які збільшують або зменшують його здатність до дій, сприяють їй або обмежують її; разом з тим афекти є ідеями станів. Тіло здатне робити багато чого, що людина й не осягне. Та й сама будова людського тіла за своєю довершеністю набагато переважає все, що тільки було створено мистецтвом. Тіло може робити складні дії, не вдаючись до керівництва душі. Спіноза вчить про існування стількох видів афектів (вони складаються із простих - задоволення, незадоволення, бажання тощо - та похідних від них - любов, надія, страх і т. ін.), скільки існує видів об'єктів, з боку яких людина піддається афектам. Із афектів Спіноза досліджує також зажерливість, пияцтво, розпусту, скупість, честолюбство, протиставляючи їм поміркованість, тверезість, цнотливість. Останні втрачають статус афектів, спрямовуючи поведінку до ідеальних цілей та пов'язуючись із моральними нормами. Афекти як негативний бік моральності мають бути приборкані. Мислительні дії, що мають своєю єдиною причиною людську душу, називаються хотіннями. Оскільки людська душа вважається достатньою причиною для спонукання таких дій, вона виступає в аспекті волі. Спіноза не тлумачить волю як просту можливість робити так або інакше. Він називає волю необхідною, а не вільною причиною. Вона, як і розум, почуття, пристрасті, афекти, складає модус мислення. Змістом волі виступає благо. Увага у психологічній системі Спінози виявляється феноменологічним механізмом, який здійснює перехід від одного афективного феномена до іншого, тому вона є базовою психічною здатністю. Цей перехід від феномена до феномена в його необхідності супроводжується їх оцінкою, порівнянням, вибором, підставою для їх ствердження. На основі уваги здійснюється прийняття рішення - кваліфікація феноменів, надання одному з них переваги. Увага дає можливість людині поглинутися тим чи іншим змістом і, по суті, прийняти рішення, адже будь-

який інший зміст відходить убік. Так, у прийнятті рішення душа споглядає саму себе, свою здатність до дії і при цьому відчуває задоволення - тим більше, чим виразніше уявляє вона себе і свою здатність до дії. **Сенсуалізм в психології.** Розвиваючи ідеї, сформульовані Ф. Беконом, англійський учений **Томас Гоббс** (1588-1679) протиставляє свою теорію концепціям раціоналізму, панівним в психологічних теоріях вчених Нового часу. Основні положення емпіричної психології Гоббса представлені в перших розділах його головної праці - «Левіафан» (1651), у творах «Про громадянина» (1642), «Про тіло» (1655), «Про людину» (1658). Томас Гоббс в основу психологічного вчення покладав рефлекторний характер людської поведінки. Людина в усіх своїх діях залежить від природи. У державному устрої людина здійснює наслідування природи, будуючи великий суспільний організм. Він тлумачить поведінку громадян як рух членів державного організму. Для пізнання великого і малого людських організмів слід занурюватись у вир життя. Мудрість як психологічна якість набувається не з книжок, а читанням людей. Це дає змогу «пізнати самого себе» у найглибшій людській суті, а не свої примхи, вередування та зовнішні прикмети. Пізнати самого себе, за Гоббзом, означає пізнати найглибші закони не тільки свого, а й державного механізму. Самопізнання виступає головним завданням та головним методом психології. Те, що принцип «Пізнай самого себе» дійсно має переваги над іншими методами, Гоббс доводить своїм ученням про людину. Починаючи свій науковий аналіз із простих проявів психічного Гоббс пропонує рефлекторне тлумачення природи і функціонування відчуттів. Продукти відчуттів – привиди, є породженням людського духу при подразненні з боку зовнішнього предмета. Відчуття лежить в основі кожного такого привида. Гоббс зазначає: «Немає жодного поняття в людському розумі, яке б не було породжене первісно, цілком або частково в органах чуття». Причину відчуття Гоббс відшукує у зовнішньому тілі чи об'єкті. Закладаючи сенсуалістичну основу тлумачення психічного, Гоббс виводить природу уявлень із відчуттів.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте психологію французького матеріалізму епохи Просвітництва.
2. Охарактеризуйте виникнення Просвітництва у Франції.
3. Психологічні погляди французьких просвітників.
4. Охарактеризуйте Англійське Просвітництво.
5. Як ви розумієте етику англійського Просвітництва?
6. Охарактеризуйте становлення німецького Просвітництва.
7. Охарактеризуйте італійське просвітництво.

Лекція №5.

Тема: Передумови виокремлення психології як самостійної науки.

Мета вивчення: Ознайомлення з передумовами виокремлення психології як самостійної науки.

Література:

1. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
2. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
3. Корольчук М. С. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
4. Роменець В.А. Історія психології: ХVІІ століття. Епоха просвітництва: навч. посіб. К.; Либідь, 2006. – 100 с.

Основний зміст:

Загальна характеристика психології в ХVІІІ столітті. Інтенсивний розвиток науки в цей період призвів до виникнення в суспільній свідомості ідеї прогресу, думки про те, що все в світі розвивається від простого до складного, від менш розвиненого і досконалого до все більш розвинутого і здійсненого. При цьому навіть схожі процеси не тотожні один одному, але повторюються кожен раз на більш високому рівні, тому що розвиток йде по спіралі. Це також переконувало психологів у прижиттєвому характері знань, який забезпечує індивідуальний і соціальний прогрес. Особливо значущою для психології була поява в середині ХVІІІ ст. першої власне психологічної школи - асоціанізму, що сприяло виділенню психології в самостійну, а потім

в експериментальну науку. У цей же час широке розповсюдження отримав і сам термін «психологія», запропонований ще в 1590 р. німецьким вченим М. Гокленіусом, але став в Європі загальновідомим після виходу книг німецького психолога Х. Вольфа «Емпірична психологія» (1732) і «Раціональна психологія» (1734). **Розвиток французької психології.** Помітним явищем у розвитку емпіричного напрямку в психології стали дослідження психіки, що проводяться французькими вченими, яких об'єднувала ідея про важливість навчання, освіти людей, завдяки чому цей напрямок і назвали просвітою. Дослідження Декарта були продовжені одним з найяскравіших учених того часу - **Жюльєном Ламетрі** (1709-1751). У своїй теорії Ламетрі поєднав сенсуалізм з вченням Декарта про машиноподібну поведінку живих тіл. Він стверджував, що поділ Декартом двох субстанцій являло не більш ніж «стилістичну хитрість», придуману для обману теологів. Ламетрі під впливом своїх відкриттів і соціальної обстановки, що склалася в передреволюційній Франції, став атеїстом і проголосив матеріалістичні принципи організації душі. Докази матеріальності душі Ламетрі знаходив перш за все під час своїх медичних спостережень за хворими людьми, а також фіксує свої власні відчуття під час хвороби. Ламетрі - сенсуаліст: він не виробляє відмінності між чуттєвим і уявним початком у людині. Пізнання, починаючись з відчуттів, зводиться до побудови образів за допомогою уяви. Порядок у цю діяльність вносить увагу, повідомляючи пізнанню про активність. Пізнання є актом свободи і вимагає волі. Функції уваги полягають в утриманні уявлення і у відхиленні дії всіх інших, які знаходяться у свідомості і утворюють потік, що постійно рухається. Розвиваючи сенсуалістичний підхід в теорії пізнання, **Е. Кондільяк** доводив провідну роль відчуттів у створенні картини зовнішнього світу і виникненні таких психічних процесів, як пам'яті, мислення, уваги і т.п. Він стверджував, що наш досвід ґрунтується тільки на відчуттях. У той же час він, як і Локк, виходив з того, що відчуття не передають всю повноту зовнішнього світу. Таким чином, з точки зору Кондільяка, розум ґрунтується на комплексі

відчуттів і саме їх переробляє, будуючи власну картину зовнішнього світу. Так Е. Кондільяк простежує утворення пізнавальних діяльностей. Задоволення і невдоволення - це обов'язкові емоційні супутники відчуттів. Якщо статуя отримує нюхові відчуття, пов'язані тільки з невдоволенням, вона буде сповнена не приємного запаху, але у неї не буде прагнення звільнитися від нього. Це прагнення виникає лише після того, як вона буде знати інші - приємні - відчуття. З їх порівняння виникає потреба: це внутрішня незадоволеність статуї, прагнення отримати задоволення і уникнути незадоволення. Природа пореби вторинна, вони - результат пізнання. На основі потреби виникає уява як прагнення відновити образ, що відповідає потребі. Потреба разом з активним прагненням створюють в статуї бажання або волю.

Розвиток німецької психології. Особливе місце у розвитку психологічної науки XVIII ст. займала німецька психологія. Домінуючими в ній залишалися ідеї раціоналізму та затвердження про активний характер всіх пізнавальних процесів, пов'язаних з вродженою активністю душі. Високий авторитет Лейбніца, який заклав ці ідеї, залишався непорушним, а його погляди одержали розвиток в працях **Християна Вольфа** (1679-1754). Вольфу належить заслуга розробки німецької психологічної термінології, яка замінила колишню, латинську. Вольф є автором теорії, що отримала назву «психологія здібностей». Позитивна роль цієї теорії зумовлена тим, що в ній зроблена спроба дати наукове пояснення щодо різних психічних якостей людини. Провідними положеннями психології здібностей були раціоналістичний підхід до пізнання і ідея спонтанної активності душі. Спонтанна, яка не залежить від будь-яких дій і спочатку властива душі активність стає її головною характеристикою, яка надає активність і всім духовним процесам, перш за все процесам пізнання. Здібності, про які писав Вольф, розглядалися ним як прояви цієї активності, причому головною вважалася здатність уявлення, що виступає у вигляді пізнання і бажання. Вольф вважав, що мозкові процеси, що корелюють з уявленнями, породжують м'язові рухи, яким відповідають бажання і вольові

імпульси. Таким чином, в одному ряду як би вибудовується ланцюг фізичних подій, що ніде не переривається, а в іншому – психічних подій. Ці ряди нерозривно пов'язані між собою. Раніше такий принцип паралелізму був висунутий Лейбніцем, наступником якого вважав себе Вольф. **І. Кант** (1724-1804). Поширивши механічне розуміння причин психічної активності на процес пізнання, Кант, виходячи із законів Ньютона, прийшов до висновку, що відчуття можуть виникати тільки під дією зовнішнього поштовху, спонукання. Самі по собі вони пасивні, а тому потребують зовнішньої активності, яка і стає стимулом процесу сприйняття. Теорія пізнання. Процес пізнання за Кантом проходить три ступені: 1) чуттєве пізнання; 2) розум (рассудок); 3) розум. Він визнає існування зовнішнього предметного світу (так званих «речей в собі», які впливають на наші органи чуття і породжують уявлення). Таких чистих форм чуттєвого наочного уявлення дві: простір і час. Поза простором і поза часом ми нічого пізнати не можемо. Розум (рассудок) - це другий ступінь пізнання. (Перший-чуттєвість). За допомогою чуттєвості, вважає Кант, предмет нам дається. Але мислиться він за допомогою розуму (рассудка). Пізнання можливе лише в результаті їх синтезу. Розум - це третій, найвищий ступінь пізнавального процесу. Розум вже не має прямого, безпосереднього зв'язку з чуттєвістю, а пов'язаний з нею опосередковано - через розум (рассудок). Чисті ідеї розуму (Кант називає їх принципами) виконують вищу регулятивну роль у пізнанні: вони вказують напрям, в якому повинен рухатися розум (рассудок). Ідеї розуму можна порівняти з лінією горизонту, яка, хоч і недосяжна, але дає можливість людині орієнтуватися у просторі, йти правильно до наміченої мети. Важливе значення для психології мали і роботи Канта, пов'язані з вивченням морального розвитку людини. Говорячи про досягнення науки, вчений підкреслював, що при всіх її успіхах дві речі залишаються загадковими і незбагненними - це зоряне небо над головою і моральний закон всередині нас. Головний етичний принцип, сформульований Кантом, не втратив своєї актуальності і в наш час - людину не можна розглядати як засіб для

досягнення мети, вона сама і є мета. **Зародження і розвиток асоціативної психології.** Асоціативні теорії ХУІІ ст., що розвивалися у творчості таких вчених як Р. Декарт, Д. Локк, Б. Спіноза, Т. Гоббс, створювалися на основі таких уявлень, що асоціація означає внутрішню тілесну проекцію попередніх контактів як основу накопичення та відтворення досвіду. Цей механізм вважався незалежним від участі душі. Передбачалось, що свідомість на рівні асоціацій наслідує той порядок зовнішніх подразників, який зафіксував динамічний приклад тіла (механізм). Т. Гоббс вважає, що зв'язок уявлень буває подвійний. Інколи він підпорядковується меті, а інколи ніякими певними намірами не підкріплений. Але і в другому випадку „в цьому хаотичному стрибку думок часто можливо відкрити певний напрямок та залежність однієї думки від іншої”. Розглянувши яку-небудь на перший погляд випадкову чи неочікувану думку, можна шляхом аналізу прослідкувати за включеннями, що сховались від розуму та обумовили її появу при певних обставинах. Б. Спіноза формулює такий закон асоціацій: „Якщо людське тіло піддавалося колись дії одночасно двох чи декількох тіл, то душа уявляючи в подальшому одне із них, одночасно буде згадувати і про інші”. Вчений вважає, що асоціації відбуваються від випадку до випадку і не мають розумної основи. За загальними законами механіки складаються у ряди тілесних явищ, що усвідомлюються як душевні. Далі асоціативна психологія розвивалася у працях англійських філософів **Джорджа Берклі** (1684-1753 рр.), **Д. Юма** та англійського лікаря **Д. Гартлі** (1705 – 1757 рр.) Д. Юм розрізняв „уявлення”, тобто сприймання, та „ідеї”, їх відображення. Ідеї – це відтворене сприймання, більш слабке уявлення, яке ми використовуємо у мисленні та розсудах. Ідеї можуть бути простими та складними. Складні ідеї утворюються шляхом асоціацій. Асоціації випадкові та неправильні – складають асоціації за законом суміжності у просторі чи у часі, а поєднання ідей природних та правильних – це асоціації за схожістю та причинністю. Всі ці асоціації зустрічаються у повсякденному житті. Вони лежать в основі наукового мислення. Англійський лікар Давид Гартлі (1705-1757 рр.) дав

першу закінчену систему асоціативної психології. При її створенні він опирався на вчення Д. Локка про асоціації та ідеї І. Ньютона про фізіологічні механізми душевних процесів. У своїй головній праці „Про людину, її будову, її обов’язки” (1749 р.) розвиває вчення про психіку як природного початку. Всі духовні здібності (сприймання та ін.) пояснюються через звернення до органічної структури мозку. Існують три основні елементи душевного життя: 1) Сенсації (відчуття). 2) Ідеації (ідеї відчуттів, тобто повторення відчуттів без предметів). 3) Афектації (найпростіший афективний тон – задоволення, незадоволення). Із цих трьох елементів будується душевне життя за допомогою механізму асоціації. В основі елементів психологічного механізму асоціацій і мозку, лежать вібрації, тобто матеріальні фізіологічні процеси, що виникають у речовині нервів під впливом зовнішніх дій. Гартлі дав природне пояснення виникнення психічних явищ. Емоції, воля, інтелект, сприймання, пам’ять, уява – всі вони виводяться із зовнішніх уявлень, відтворених на зовнішнє почуття, ідей цих уявлень та їх взаємних зв’язків засобом асоціації, взятих разом та діючих один на одного. Вважав, що психіка не є вродженою. Вроджена тільки здатність до афектів, а також можливість отримувати відчуття. Все, що є в душевному житті людини є продуктом виховання.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте зародження і розвиток психології як науки про свідомість першої половини ХІХ ст.
2. Які передумови розвитку природничо-наукової психології?
3. становлення німецької емпіричної психології.
4. Охарактеризуйте психологію суб’єктивного досвіду.
7. Дайте характеристику психологічного світу.
8. Як ви розумієте сенс життя у структурі дії?

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК САМОСТІЙНОЇ НАУКИ.

Лекція №6.

Тема: Асоціативна психологія як перший напрямок психології.

Мета вивчення: Ознайомлення з місцем асоціативної психології в системі розвитку сучасної психологічної науки.

Література:

1. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. / О. О. Євдокімова. - Вид. 2-ге , допов. – Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
3. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
4. Корольчук М. С. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
5. Корольчук М.С.,Криворучко П.П. Історія психології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.-К.:Ельга-центр,2004. -248с.

Основний зміст:

Поява поняття «асоціація» в працях Аристотеля. Розвиток поняття про асоціацію ідей у працях Дж. Берклі (1685 - 1753). Теорія зорового сприйняття. Поширення Д. Юмом (1711 - 1776) принципу асоціації на пізнавальну діяльність. Підстава першої системи асоціативної психології: Д. Гартлі (1705 - 1759). Джерела системи. Поняття про мозкові вібрації як фізіологічні основи психічних явищ. Вчення про психічні елементах і асоціаціях між ними. Пояснення психічних процесів і рухів на основі принципу асоціацій. Вплив теорії Гартлі на подальший розвиток асоціативної психології. Суспільне значення психології Гартлі. **Розвиток асоціативної психології у першій половині ХІХ століття.** Одним з перших спробу перебудувати асоціативну психологію зробив німецький психолог і педагог І. Ф. **Герbart** (1776 - 1841). У його теорії з'єдналися основні принципи асоціанізму і традиційні підходи німецької психології - ідеї апперцепції, активності душі, ролі несвідомого. Герbart виходив з того, що наш внутрішній світ досить відносно пов'язаний зі світом зовнішнім, тому говорити про відображення, особливо відображенні адекватному, що передає

основні властивості оточуючих речей, неможливо. Для того щоб відійти від обговорення питання про ступінь адекватності і точності відображення - питання, яке служило свого роду розділом між різними напрямками в теорії пізнання, Герbart замінив термін «відчуття» терміном «уявлення», підкресливши тим самим відгородженість внутрішнього світу від зовнішнього, відсутність зв'язку між уявленням як частиною внутрішнього, психічного світу і предметом, який є неспіхичним, зовнішнім по відношенню до людини. Новий етап у розвитку асоціативної психології пов'язаний з ім'ям Джона Стюарта **Мілля** (1806-1873). Вчення Мілля про «ментальну (психічну) хімію» зіграло важливу роль у подоланні слабких сторін асоціативного напрямку в психології, особливо у розробці проблем творчого мислення. Ці ідеї були згодом покладені Вундтом в основу одного з трьох провідних законів психічного життя, який отримав назву закону творчого синтезу. Розглядаючи асоціації у якості похідних від законів логіки, вчений доводив, що логічні операції (судження, умовивід і ін.) підпорядковують собі зв'язок вражень всередині індивідуального розуму. Тому логіка і є критерієм правильності людських міркувань. У 60-і роки найбільший англійський невролог Х. Джексон подолав вузький локалізаціонізм і сформулював принципово новий підхід до розуміння локалізації психічних функцій. За Джексоном, психічна функція представлена в мозку за рівневим типом: наприклад, по відношенню до рухової активності нижчий рівень - це спинний мозок і варолієв міст, середній рівень - моторна область кори, вищий рівень - префронтальна область.

Становлення експериментальної психології. Появу експериментальної психології пов'язують з ім'ям німецького вченого **В. Вундта** (, перетворену згодом в інститут. У традиціях асоціативної психології Вундт розглядав її як науку, яка допомагає зрозуміти внутрішнє життя людини і, виходячи з цього знання1832-1920), який у 1879 р. створив першу в світі лабораторію експериментальної психології, керувати ним. Завдання ж, які стоять перед психологією, він бачив у тому, щоб: а) виділити шляхом аналізу вихідні елементи, б) встановити характер зв'язку між ними і

в) знайти закони цього зв'язку. Він вважав, що свідомість (яку він ототожнював з психікою, заперечуючи наявність несвідомих психічних процесів) складається з окремих елементів, які, з'єднуючись між собою за законами асоціацій, утворюють уявлення, що відображають об'єктивну дійсність. Відчуттям (тобто елементам свідомості) притаманні такі якості, як модальність (наприклад зорові відчуття відрізняються від слухових) і інтенсивність. До основних елементів свідомості належать також відчуття (емоційні стани). Відповідно до гіпотези Вундта, кожне почуття має три виміри: задоволення-невдоволення, напруженість-розслабленість, збудженість-заспокоєність. Прості почуття як психічні елементи варіюють за своєю якістю і інтенсивністю, але будь-яке з них може бути охарактеризоване у всіх трьох аспектах. Проте головною заслугою Вундта є не його теоретична концепція, а розробка експериментального методу дослідження психіки. Вже у своїй першій книзі «Матеріали до теорії чуттєвого сприйняття» (1862), спираючись на факти, що відносяться до діяльності органів почуттів і рухів, Вундт висунув ідею створення експериментальної психології. Поява першої експериментальної психологічної лабораторії, відкритої Вундтом, стала кульмінаційною точкою в розвитку асоціанізму, але одночасно і його логічним завершенням. Це було пов'язано з тим, що Вундт, обгрунтувавши можливість (виходячи з методології асоціативної психології) вибудувати експериментальні методи вивчення психіки, в той же час довів, що асоціація не є універсальним механізмом психічного життя. Це поклало початок пошуку нових теоретичних постулатів для психології, а в кінцевому результаті і її поділу на кілька незалежних напрямків. Пошуки нової методології були прискорені і переконанням Вундта у неможливості експериментального дослідження мислення та інших вищих пізнавальних процесів. Проте вже найближчі учні Вундта довели, що такі складні процеси, як мислення і воля, також відкриті для експериментального аналізу.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте зародження і розвиток психології як науки про свідомість першої половини XIX ст.
2. Які передумови розвитку природничо-наукової психології?
3. становлення німецької емпіричної психології.
4. Охарактеризуйте психологію суб'єктивного досвіду.
7. Дайте характеристику психологічного світу.
8. Як ви розумієте сенс життя у структурі дії?

Лекція №7.

Тема: Розвиток психології на межі XIX- XX сторіч.

Мета вивчення: Ознайомлення з особливостями розвитку психології на межі XIX- XX сторіч.

Література:

1. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
3. Корольчук М. С. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
4. Роменець В.А. Історія психології: XIX – початок XX століття: навч. посіб. Для студ. Вищ, навч. закл. К.: Либідь, 2007. – 832 с.

Основний зміст:

Становлення психології як самостійної дослідницької науки. В. Вундт (1832 - 1920) і становлення експериментальної психології. Предмет, методи і завдання психології по Вундту. **Становлення та розвиток нових психологічних шкіл.** Рубіж століть ознаменувався для психології перший поділом колись єдиної психології на ряд шкіл. Однак в той момент це ще було пов'язано з відмовою від єдиного підходу до розуміння предмета психологічної науки і методів дослідження психіки. Мова йшла, швидше, про різні аспекти у вивченні психіки, що ототожнюються головним чином зі свідомістю. При цьому в центрі уваги психологів залишалися переважно пізнавальні процеси, хоча різні школи відрізнялися один від одного розумінням місця даних процесів у загальній

картині психічного життя. Головні ж розбіжності були пов'язані з визначенням змісту свідомості і меж його експериментального вивчення. Перші розбіжності серед психологів виникли саме з питання про можливість експериментального вивчення вищих психічних процесів. Роботи функціоналістів похитнули основні устої структурної психології і, що особливо важливо, методологію асоціанізму, на якій базувалися попередні школи, так як доводили, що психіка - це не структура, що складається з незмінних елементів, а потік свідомості, що постійно змінюється. Приймаючи положення про те, що закони психічного життя неможливо вивчити об'єктивно, функціоналісти прийшли до висновку про необхідність описувати не закони, але функції психіки, які допомагають людині в реальному житті.

Структуралізм. На рубежі XIX і XX ст. структуралізм був найпоширенішою і значною психологічною школою у США. Засновник цієї школи Е. **Тітченер**. Він називав свою теорію структуралізмом, оскільки вважав, що предметом психології має стати зміст свідомості, впорядкований в певну структуру, безвідносно до питання про те, як ця структура працює. Головні завдання структуралізму він бачив у гранично точному визначенні змісту психіки, виділення вихідних інгредієнтів цього змісту та законів, за якими вони об'єднуються у структури. При цьому психіка і свідомість ототожнювалися Тітченером, а все, що знаходиться за межами свідомості, відносилось ним до фізіології. Для того щоб виділити і описати вихідні елементи структури, Тітченер прагнув удосконалити метод інтроспекції з тим, щоб він відкривав експериментатору справжню картину свідомості, так як під свідомістю, згідно з його думки, слід розуміти зовсім не те, про що повідомляє звичайне самоспостереження, властиве кожній людині. Він підкреслював, що розуміє під свідомістю «екзистенційний термін», тобто психічну реальність, яку не слід ототожнювати з даними традиційної інтроспекції. В кінці життя він навіть термін структурна психологія часто заміняв визначенням екзистенційна психологія, підкреслюючи відмінності наукових даних про свідомість від життєвих чи даних, отриманих в інших дисциплінах (наприклад, у фізіології). Свідомість має власну структуру та зміст,

що приховані за явищами, що в ньому протікають, подібно до того як від звичайного сприйняття дійсності приховані реальні процеси, що вивчаються фізикою і хімією. Для того щоб зрозуміти справжню картину свідомості, необхідне спеціальне тренування піддослідних, оскільки вони схильні повідомляти про зовнішній об'єкт (стимули), що викликав відчуття, а не про власні відчуття. Наприклад, кажуть, що бачать яблуко, але не предмет певної форми, кольору або розміру. Так як об'єкт майже завжди впливає на процес сприйняття, інтроспекція ефективна тільки тоді, коли уникає «помилки стимулу», тобто не змішує відчуття об'єкта з об'єктом відчуття. **Вюрцбургська школа та функціоналізм.** Вюрцбургська школа в психології знаменита перш за все тим, що саме в ній вперше було розпочато експериментальне вивчення мислення. Вона була заснована німецьким вченим О. Кюльпе (1862-1915). Кюльпе, так само як і Тітченер, був учнем Вундта. Експерименти Вюрцбургської школи показали, що випробуваний при виконанні завдань здійснює розумові операції, які він зазвичай не усвідомлює. З цього випливало, по-перше, що поряд з сенсорним «матеріалом» у «тканині» психологічного життя людини включені елементи, несвідомих до відчуттів, по-друге, що ці елементи зв'язані з діями суб'єкта, його розумовою діяльністю і, нарешті, по-третє, що неусвідомленість цих актів у момент їх вчинення вимагає внести корективи в метод інтроспекції. Робота Кюльпе над модифікацією методу інтроспекції призвела до її перетворення в метод «систематичної експериментальної інтроспекції». Вирішуючи інтелектуальне завдання (наприклад, встановлюючи логічний зв'язок між поняттями), випробуваний повинен був дати ретроспективний звіт про стани свідомості, пережиті ним у процесі вирішення. **Французька психологічна школа та описова психологія.** Інтерес до соціальних факторів, що впливає на зміст психіки, до несвідомих установок, впливає на поведінку людини, дозволив об'єднати різні психологічні співтовариства, як це сталося у французькій науці на рубежі XIX ст. Підвищена увага до дослідження ролі навіювання та гіпнозу пов'язана з роботами Ф. Месмера (1734-1815), який пояснював природу гіпнозу «тваринним

магнетизмом», тобто випромінюванням особливих флюїдів, якими може бути «заряджений» гіпнотизер і навіть окремі предмети. Месмер пояснював гіпноз з точки зору суміші магнітних сил, електрики і астрології. У цьому була його трагедія не тільки як психолога, але і як людини - він не міг побачити те, що не хотів бачити: навіювання і гіпноз пов'язані з почуттями. Під час колективних сеансів Месмер спостерігав ніщо інше, як транс, але не бачив це явище. Один лише раз Месмер пише «Тваринний магнетизм повинен передаватися перш за все за допомогою почуття. Тільки почуття дозволяє досягнути цю теорію. Так, наприклад, хворий, звиклий до впливу, який я на нього надаю, здатний зрозуміти мене краще, ніж хтось інший». Але Месмер уникав будь-яких емоційних відносин з пацієнтами і намагався з ними не розмовляти, а спостерігав за їхніми рухами. Але все одно між ним і пацієнтами неминуче утворювалася психологічний зв'язок. Вивчення гіпнотичних явищ приваблювало не лише медиків, а й психологів. Ці роботи давали можливість вивчити область несвідомих явищ, яка була поза зоною досяжності для звичайних експериментів. Не менше значення мало дослідження факторів, що впливають на сугестивність, що показують ступінь гіпнотичної залежності від віку, індивідуальних особливостей і психічного стану людини. Тому на рубежі століть дослідженням ролі гіпнозу у Франції займалися відразу дві школи - у Парижі та в Нансі. Своєрідний підхід до формування психологічної науки був розроблений у теорії німецького вченого В. Дільтея. Свою психологію Дільтей називав описовою, такою, що розчленовує, протиставляючи опис - поясненню, розчленування - конструюванню схем з обмеженого числа елементів, що однозначно визначаються. Він виступав і проти традиційного для того часу асоціативного підходу до психіки, розуміння її як сенсорної мозаїки, що складається з елементів. Замість елементів він пропонував внутрішньо пов'язані структури, що лежать в основі духовних процесів, розвиток яких визначається метою. Цілісність і цілеспрямованість представляють собою, на думку Дільтея, специфічні риси духовних проявів. Хоча самі ці якості не були ним привнесені в психологію (про це говорили й інші вчені, наприклад Brentano і James), але

принципово новим у концепції Дільтея було прагнення вивести їх не з органічного, але з історичного життя, з чисто людських видів діяльності, які відрізняє втілення переживань у творіннях культури. Одним з центральних у його теорії стало поняття переживання. Воно виступало не у вигляді елементу свідомості, а у вигляді внутрішнього зв'язку, невіддільного від її втілення в духовний, надіндивідуальний продукт. Тим самим індивідуальна свідомість співвідносилася зі світом соціально-історичних цінностей, зі світом духовності. Важливою сполучною ланкою як між культурою і людиною, так і між окремими науками (філософією, історією, психологією) стала герменевтика, або вчення про тлумачення, яка в теорії Дільтея була засобом відтворення неповторних культурних світів минулого. Майже всі школи, що з'явилися на рубежі XIX-XX ст., проіснували недовго, їх заміна була продиктована об'єктивними обставинами. При всій їх новизні вони були ще пов'язані зі старою, асоціативною психологією, в суперечках з якою вони й народилися. У той же час сама їх поява і дискусії, що виникали при отриманні результатів нових досліджень, показали вагому необхідність для психології сформуванню нового підходу до розуміння психічного, нову методологію вивчення психіки, що й призвело до появи тих шкіл, які визначили обличчя психології в XX ст.

Питання для самостійної роботи:

1. Експериментальна психологія.
2. Диференціальна психологія.
3. Психологія розвитку.
4. Зоопсихологія.
5. Соціальна та культурно-історична психологія.
6. Психотехніка.

Лекція №8.

Тема: Основні напрямки та психологічні школи XX сторіччя.

Мета вивчення: Ознайомлення з основними напрямками та психологічними школами XX сторіччя.

Література:

1. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. / О. О. Євдокімова. - Вид. 2-ге , допов. – Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Жуков С. М. Історія психології : Навчальний посібник / С. М. Жуков, Т. В. Жукова. – [вид. друге, допов., виправл. та переробл.]. / – К. : Кондор, 2009. – 232 с.
3. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
4. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття: навч. посіб. К.: Либідь, 2017. – 1056 с.
5. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Психологія». – Київ: Либідь, 2003. – 986 с.

Основний зміст:

Підстави виникнення кризи в психології на поч. ХХ ст. Періодизація кризи в світовій психології. **Методологічна криза в психології.** Кінець ХІХ століття ознаменувався дискусіями про те, якими шляхами будувати нову, об'єктивну психологію, які методи повинні стати основними при дослідженні психічного. На рубежі століть ще здавалося, що ці суперечки приведуть до єдиної думки і побудується методологія нової, позитивної психології. Однак логіка розвитку перших шкіл показала, що існує кілька шляхів будівництва такої психології, які кардинально відрізняються один від одного не тільки в розумінні пріоритетів і завдань психологічної науки, але навіть у визначенні предмета та змісту психіки. Різним був підхід і до динаміки психічного розвитку, його закономірностей і умов, що сприяють або перешкоджають йому. Тому на початку ХХ ст. психологія переживала серйозну методологічну кризу, пов'язану перш за все з труднощами, що виникали при пошуку об'єктивних методів дослідження психіки. Запропоновані функціональної психологією, структуралізмом або Вюрцбургської школою методи при більш пильному розгляді виявлялися далекими від об'єктивності, що доводилось і тими розбіжностями, які виникали при обговоренні отриманих результатів. З'ясувалося, що знайти прямий і об'єктивний метод вивчення психічного стану людини, змісту її свідомості, а тим більше

несвідомого, практично неможливо. Вихід був або у трансформації методу, або у такій зміні предмета, яка зробила б реальним його безпосереднє експериментальне вивчення, або у відмові від спроб пояснити закони психіки, замінивши їх описом явищ. Криза в психології збіглась з періодом загострення економічних і соціально-політичних суперечностей в буржуазному суспільстві, обумовленому його переходом до імперіалізму. Зростання виробництва супроводжувався якісними змінами в економіці, політиці та ідеології, розвитком процесу концентрації капіталу і панування монополій і фінансової олігархії, агресивною зовнішньою політикою, спрямованою на перерозподіл колоній та ринків збуту шляхом імперіалістичних війн, серед яких I світова війна 1914-1918 рр.. стала першим з найбільших соціальних потрясінь XX ст. Ось у такій ситуації психологія на початку 10-х років XX ст. вступила в період відкритої кризи. Основним змістом періоду відкритої кризи і було виникнення нових психологічних напрямків, що зробили (і продовжують надавати) великий вплив на сучасну психологію. Це біхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія, французька соціологічна школа, розуміюча (описова) психологія. Кожне з цих напрямків виступило проти основних положень традиційної психології, основи якої були закладені ще в XVII ст. Декартом і Локком і яка зберегла свої найбільш істотні риси протягом XVIII-XIX ст.

Загальна характеристика біхевіоризму і гештальтпсихології. Біхевіоризм зробив предметом свого дослідження поведінку, з чим була пов'язана і його назва. При цьому під поведінкою розумілася об'єктивно спостерігаємая система реакцій організму на зовнішні і внутрішні стимули. Така зміна предмета дослідження пояснювалася завданням зробити психологію об'єктивною наукою. Слідом за функціоналістами біхевіористи вважали, що необхідно вивчати цілісні реакції організму як функції, спрямовані на забезпечення якогось процесу або досягнення певної мети. Ідея про те, що в основі розвитку поведінки лежить формування нових зв'язків між стимулами і реакціями, призвела біхевіористів до переконання, що провідним чинником

в процесі генези є соціальний, навколишнє середовище. Цей підхід, названий соціогенетичним, отримав найбільш повне втілення саме в класичному біхевіоризмі. Роботи Торндайка і Уотсона поклали початок великій кількості експериментів, які вивчають різні аспекти формування поведінки. Ці дослідження показали, що не можна пояснити все психічне життя виходячи зі схеми S R, неможливо абсолютно не враховувати внутрішній стан живої істоти. Це призвело до модифікації класичного біхевіоризму і появи так званого необихевіоризма, в якому з'являються внутрішні змінні, що пояснюється по-різному різними вченими. Ці різноманітні змінні і змінюють реакції живої істоти в залежності від його стану, спрямовуючи на досягнення потрібного результату. Модифікація класичного біхевіоризму була пов'язана і з тим, що соціальна поведінка, яка також стало предметом дослідження, потребувала новий метод, оскільки не могла вивчатися на тваринах. Це призвело до виникнення соціального біхевіоризму, який розглядала рольова поведінка людини в соціумі. Біхевіоризм став провідною психологічною школою ХХ ст. в США. Своє значення він не втратив і до теперішнього часу, незважаючи на різні зауваження з боку представників інших напрямів. Хоча протягом останніх 60-ти років відбулася серйозна модифікація принципів біхевіоризму, закладених Уотсоном, основні постулати цієї школи залишилися незмінними. Це ідея про переважно прижиттєвому характер психіки (хоча в даний час визнається і наявність вроджених елементів), думка про необхідність дослідити головним чином доступні експерименту і спостереженню реакції, а також переконаність у можливості впливати на процес формування психіки поряд продуманих технологій. Гештальт психологія досліджувала цілісні структури, з яких складається психічне поле, розробляючи нові експериментальні методи. Таким чином, представники гештальтпсихології як і раніше вважали, що предметом психологічної науки є дослідження змісту психіки, пізнавальних процесів, а також структури і динаміки розвитку особистості. Однак, залишивши практично в недоторканності предмет психології, гештальтпсихології істотно

трансформувала колишнє розуміння структури свідомості та когнітивних процесів. Головна ідея цієї школи полягала в тому, що в основі психіки лежать не окремі елементи свідомості, але цілісні фігури - гештальти, властивості яких не є сумою їх частин. . **Загальна характеристика глибинної гуманістичної психології.** Психоаналіз (глибинна психологія) є одним з перших психологічних напрямків, що з'явилися в результаті поділу психології на окремі школи. У першу чергу він пов'язаний з ім'ям австрійського психолога і психіатра Зігмунда Фрейда. Психоаналіз народжувався як метод психотерапії неврозів, зокрема, істерії - захворювання, при якому, саме психологічні причини, внутрішній конфлікт викликають симптоми фізичних порушень (паралічі, сліпота, болі та ін.) Всі люди, згідно з Фрейдом, неминуче внутрішньо конфліктні. За багатьма проявами фантазії, творчості та ін.. лежить перш за все прихована сексуальна проблематика, все це - як би втілення нереалізованих бажань. Перш за все, в психоаналізі предметом вивчення стала динаміка відносин між несвідомим і свідомістю. Саме по собі існування несвідомого визнавалося рядом авторів і до Фрейда, а проте динаміка впливу несвідомого на свідомість, його механізми вперше були поставлені в центр уваги саме Фрейдом. Це означало зміну предмета психології: свідомість перестало бути замкнутим в собі когнітивним простором, але стало частиною живої, емоційної, мотивованої людського життя. Розвитку гуманістичної психології сприяла обстановка, яка склалася в суспільстві після другої світової війни. Якщо перша світова війна продемонструвала несвідому жорстокість і агресію людини, жахнувшись громадську думку і похитнув підвалини гуманізму і просвітництва, то друга світова війна, не спростувавши наявність цих якостей, виявила й інші сторони людської психіки. Вона показала, що багато людей в екстремальних ситуаціях виявляють стійкість і зберігають гідність у найважчих умовах. У 60-х роках ХХ століття з'являється новий напрям - **когнітивна психологія**. У когнітивної психології психіка розглядається як система когнітивних реакцій і постулюється зв'язок цих реакцій не тільки із зовнішніми стимулами, а й із

внутрішніми змінними, наприклад з самосвідомістю, когнітивними стратегіями, селективністю уваги і т.д. Головним принципом, на підставі якого розглядається когнітивна система людини, є аналогія з комп'ютером, тобто психіка трактується як система, призначена для переробки інформації. Методом аналізу функціонування цієї системи став мікроструктурний аналіз психічних процесів. Гідність когнітивної психології - точність і конкретність отриманих даних, що частково наближає психологію до того недосяжного ідеалу об'єктивної науки, до якого вона прагнула багато століть. Проте в даному випадку, як і в інших аналогічних, точність досягається за рахунок спрощення та ігнорування неоднозначності людської психіки. Основну область досліджень у когнітивній психології становлять пізнавальні процеси - пам'ять, психологічні аспекти мови та мовлення, сприйняття, рішення задач, мислення, уваги, уяви. Когнітивний підхід поширився також на емоційну і мотиваційну сферу особистості, а також на соціальну психологію.

Питання для самостійної роботи:

1. Розвиток психологічної думки на початку ХХ ст.
2. Які науки розвивалися у ХХ ст.?
3. Які основні положення психоаналітичного напрямку в психології ви знаєте?
4. Що є предметом психології з погляду біхевіоризму?
5. Лінгвістична теорія Жана Паже.
6. Досягнення “радянської психології”.

Лекція №9.

Тема: Становлення психологічної науки в Україні.

Мета вивчення: Ознайомлення зі шляхом становлення психологічної науки в Україні.

Література:

1. Болтівець С. І. Ціль життя українського психолога Євгена Гливи / Болтівець С. І. // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 1. – С. 53-57.
2. Бондар С. В. Психологічні ідеї в Україні XI-XIV ст. / С. В. Бондар // Джерела формування та історія утвердження предметної галузі

- української психології : монографія / Акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 5-11.
3. Гусельцева М. С. Наследие В. А. Роменца в истории украинской психологии. / М. С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2011. – № 6. – С. 94-107.
 4. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. – НВП «Інтерсервіс». – 235 с.
 5. Корольчук М. С. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
 6. М'ясоїд П. А. В. А. Роменець: від історичної до канонічної психології / П. А. М'ясоїд // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2011. – № 1. – С. 5-16.
 7. Творча спадщина В.А. Роменця: сучасний погляд. (матеріали до ювілею В.А. Роменця) // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 4. – С. 1–2.

Основний зміст:

Соціальні умови в Росії після революції 1917 р. і їх вплив на розвиток науки і культури. Завдання побудови системи психології на основі марксизму в контексті методологічної перебудови суспільних наук. **Вища нервова діяльність як поведінка І.П. Павлова** Одним із найвидатніших представників вітчизняної психологічної науки на початку ХХ ст. був Іван Петрович Павлов (1849-1936 рр.). Створивши як фізіолог вчення про умовні рефлекси, він поклав початок психології поведінки. Предметом психології вважав психіку, а головним завданням – розкриття внутрішнього світу людини. Пізнанням психічного як суб'єктивного повинна займатися фізіологія вищої нервової діяльності як наука, що використовує об'єктивний метод дослідження. За допомогою якого можна досліджувати поведінковий аспект психічного. Мета вивчення фізіології вищої нервової діяльності, за Павловим, полягала в тому, щоб розкрити найтонші механізми поведінки тварин. Говорив про можливість і необхідність злиття фізіологічного і психологічного, бо досліджуючи фізіологію, ми тим самим розкриваємо і психологічні закономірності. Вихідне поняття павлівської „фізіологічної” системи – умовний рефлекс. Його антагоністичною базою виявляється

рефлекс безумовний. Для утворення тимчасового зв'язку мусить відбутися збіг у часі і в структурі подразників умовного та безумовного. Виникає асоціація. Безумовний рефлекс було прирівняно до інстинктивної поведінки, тобто він мислився як ланцюг безумовних рефлексів, у якому закінчення рефлексу стає початком наступного. Вчення Павлова про стереотипність у роботі півкуль головного мозку показує певний збіг таких психологічних понять, як навичка і звичка, із стереотипною реакцією організму.

Рефлексологічна теорія психіки В. М. Бехтерева. Володимир Михайлович Бехтерев (1857 – 1927 рр.) розробив рефлексологію – об'єктивну науку про поведінку. Поведінкові реакції – це те, що можна піддати об'єктивному спостереженню і дослідженню, вони зумовлюються біологічною природою людини, її організмом в цілому і соціальним середовищем. Психічне розглядалося ним як суб'єктивне і відкидалося як мнимий предмет психологічної науки. Бехтерев визначає свій рефлексологічний метод дослідження як об'єктивно-біологічний і поширює його також на вивчення суспільного життя. Він визначає рефлексологію як «науку про людську особистість, яка вивчається із строго об'єктивної біосоціальної точки зору». Визначає рефлекс «творчим фактором індивідуальності», що пов'язується з торуванням нових шляхів. Рефлекс, як і будь-яка інша реакція, дає дещо нове. **Культурно-історична концепція Л.С. Виготського.** З іменем Льва Семеновича Виготського (1896-1934 рр.) пов'язана одна з найбільших шкіл у вітчизняній психології, до якої належать такі видатні психологи як О.М. Леонтьєв, А.Р. Лурія, П.Я. Гальперін, О.В. Запорожець, П. І. Зінченко, Д.Б. Ельконін. Великою заслугою представників цієї школи було те, що в основу вивчення психічного вони поклали дію – діяльність, співвіднесли її з суб'єктивним аспектом психічного таким чином, що визначальним тут виявилась сама дія, вказали, що соціальне набуває самостійності відносно біологічного, і насамперед - явищ мозку, а в зв'язку з цим розвинули ряд плідних і цікавих ідей щодо індивідуального та історичного розвитку психічного. Виготський пропонує застосовувати до психології принцип

історизму, щоб зробити її цілісною і науковою. Він зробив спробу дати послідовне моністичне тлумачення психічного, показати дійсне відношення природного і культурного, природного та історичного, біологічного і соціального. Вищі психічні функції Виготський пов'язує з двома групами явищ (які ніколи не зливаються воедино): 1. Процеси оволодіння „зовнішніми” засобами культурного розвитку і мислення: мова, письмо, лічба, малювання, а також довільна увага, логічні пам'ять. 2. Утворення понять – процеси розвитку спеціальних явищ психічних функцій. Взяті разом, вони становлять вищі форми поведінки. **Теорія провідної діяльності**

О.М. Леонтєва. Вихідним пунктом психологічних досліджень Олексія Миколайовича Леонтєва (1903-1979 рр.) є людина, її діяльність. Вчений, розвиваючи ідею Виготського про інтеріоризацію, вказує, що інтеріоризація дій як поступове перетворення зовнішніх дій у внутрішні, розумові, є процес, який закономірно здійснюється в онтогенетичному розвитку людини. Його необхідність Леонтєв показує на прикладі розвитку дитини. Для того, щоб дитина могла побудувати нову розумову дію, її треба перед цим дати дитині як дію зовнішню, тобто екстеріоризувати. В такій екстеріоризованій формі, у формі розгорнутої зовнішньої дії, виникає дія розумова. Згодом у результаті поступового перетворення – узагальнення, специфічного скорочення її ланок та зміни рівня, на якому вона виконується, відбувається її інтеріоризація, тобто перетворення у внутрішню дію, яка тепер уже повністю відбувається в голові дитини. Цей процес має принципове значення для розуміння характеру формування людської психіки; психіка становить продукт передачі та присвоєння індивідами досягнень суспільно-історичного розвитку, досвіду попередніх поколінь людей. Виникнення **Харківської школи** (1931 - 1935). Наукова школа академіка Г. **Костюка** (1945–1973 рр.). Ідеї креативної конструктології В. Моляко. Основи генетичної психології С. Максименка. Дослідження спеціальної психології та корекційної педагогіки. Психологічні ідеї у роботах О.П. Хохліної. Вклад в розвиток психологічної думки В. Роменця. Психодіагностичні дослідження Л. Бурлачука.

Питання для самостійної роботи:

1. Як розвивалася психологія в Україні ХХ ст.?
2. Як розвивалася українська культура ХХ ст.?
3. Роль суб'єктивності у провідній діяльності Г. С. Костюка.
4. Харківська психологічна школа та її роль у розвитку радянської психології.